NCERT Solutions for Class 9 Sanskrit Shemushi Chapter 11 पर्यावरणम्

अभ्यासः

प्रश्न 2.
अधोलिखितानां प्रश्नानामुत्तराणि संस्कृतभाषय लिखत –

(क) प्रकृतेः प्रमुखतत्त्वानि कानि सन्ति?
उत्तर:
पृथिवी, जलं, तेजो, वायुः आकाशश्च।

(ख) स्वार्थान्धः मानवः किं करोति?
उत्तर:
स्वार्थान्धः मानव: पर्यावरणं नाशयति।
(ग) पर्यावरणे विकृते जाते किं भवति?
उत्तर:
पयावरणे विकृते जाते विविधाः रोगाः जायन्ते।

(घ) अस्माभिः पर्यावरणस्य रक्षा कथं करणीया?
उत्तर:
अस्माभिः वृक्षारोपणैः स्थल-जलचराणां जीवाना रक्षणैः च पर्यावरणस्य रक्ष करणीया।

(ङ) लोकरक्षा कथं संभवति?
उत्तर:
लोकरक्ष प्रकृतिरक्षया संभवति।

(च) परिष्कृतं पर्यावरण अस्मभ्यं किं किं ददाति?
उत्तर:
परिष्कृत पर्यावरण अस्मभ्यं जीवनसुखानि, सद्विचाराणि माङ्गलिकद्रव्याणि च ददाति।

प्रश्न 3.
स्थूलपदान्यधिकृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत –

(क) वनवृक्षाः निर्विवेक छिद्यन्ते।
उत्तर:
के निर्विवेक छिद्यन्ते।

(ख) वृक्षकर्तनात शुद्धवायुः न प्राप्यते।
उत्तर:
कस्मात् शुद्धवायुः न प्राप्यते।

(ग) प्रकृति जीवनसुखं प्रददाति।
उत्तर:
प्रकृति कि प्रददाति।

(घ) अजातशिशुः मातृगर्भे सुरक्षितः तिष्ठति।
उत्तर:
अजातशिशुः कुत्र सुरक्षितः तिष्ठति?

(ङ) पर्यावरणरक्षणं धर्मस्य अङ्गम् अस्ति।
उत्तर:
पर्यावरणरक्षणं कस्य अङ्गम् अस्ति?

प्रश्न 4.
उदाहरणमनुसृत्य पदरचनां कुरूत –
(क) यथा-जले चरन्ति इति चलचराः

1. स्थले चरन्ति इति ....
2. निशायां चरन्ति इति ....
3. व्योम्नि चरन्ति इति ....
4. गिरौ चर्रान्त इति ....
5. भूमौ चरन्ति इति ....

उत्तर:

1. स्थले चरन्ति इति – स्थलचराः
2. निशायां चरन्ति इति – निशाचराः
3. व्योम्नि चरन्ति इति – व्योमचराः
4. गिरौ चरन्ति इति – गिरिचराः
5. भूमौ चरन्ति इति – भूमिचराः

प्रश्न 4.
(ख) यथ-न पेयम् इति – अपेयम्

1. न वृष्टि इति ....
2. न सुखम् इति ....
3. न भावः इति ....
4. न पूर्णः इति ....

उत्तर:

1. न वृष्टि इति – अवृष्टिः
2. न सुखम् इति – असुखम्
3. न भावः इति – अभावः
4. न पूर्णः इति – अपूर्णः

प्रश्न 5.
उदाहरणनुसत्य पदनिर्माण कुरूत –
यथा – वि + कृ + क्तिन् = विकृतिः

(क) प्र + गम् + क्तिन् = ...
(ख) दृश् + क्तिन् = ...
(ग) गम् + क्तिन् = ...

(घ) मन् + क्तिन् = ……………
(ङ) शम् + क्तिन् = ……………
(च) भी + क्तिन् = ……………
(छ) जन् + क्ति = ……………
(ज) भज् + क्तिन् = ……………
(झ) नी + क्तिन् = ……………
उत्तर:
(क) प्र + गम् + क्तिन् = प्रगति:
(ख) दृश् + क्तिन् = दृष्टिः
(ग) गम् + क्तिन् = गतिः
(घ) मन् + क्तिन् = मतिः
(ङ) शम् + क्तिन् = शान्तिः
(च) भी + क्तिन् = भीति:
(छ) जन् + क्तिन् = जाति:
(ज) भज् + क्तिन् = भक्ति
(झ) नी + क्तिन् = नीतिः

प्रश्न 6.
निर्देशानुसार परिवर्तयत
यथा – स्वाथान्धो मानवः अद्य पर्यावरणं नाशयति (बहृवचने)।
स्वार्थान्धाः मानवाः अद्य पर्यावरण नाशयन्ति।

(क) सन्तप्तस्य मानवस्य मङ्गलं कुतः? (बहुवचने)।
उत्तर:
सन्तप्तानां मानवाना मङ्गलं कुतः?

(ख) मानवाः पर्यावरणकुक्षौ सुरक्षिताः भवन्ति। (एकवचने)
उत्तर:
मानवः पर्यावरणकुक्षौ सुरक्षितः भवति।

(ग) वनवृक्षाः निर्विवेक छिद्यन्ते। (एकवचने)
उत्तर:
वनवृक्षः निर्विवेक छिद्यन्ते।

(घ) गिरिनिर्भराः निर्मल जलं प्रयच्छन्ति। (द्विवचने)
उत्तर:
गिरिनिर्झरा: निर्मलं जलं प्रयच्छतः।

(ङ) सरित् निर्मल जलं प्रयच्छति (बहुवचने)
उत्तर:
सरित: निर्मल जलं प्रयच्छन्ति।

प्रश्न 6.
पर्यावरणरक्षणाय भवन्तः किं करष्यिन्ति इति विषये पञ्च वाक्यानि लिखत ।
यथा – अहं विषाक्तं अवकरं नदीषु न पातयिष्यामि।

(क) ....।
(ग) ....।
(ख) ....।
(घ) ....।
(ङ) ....।
उत्तर:
(क) अहं यत्र-तत्र वृक्षारेपणं करिष्यामि।
(ख) अहं कदापि वृक्षान् न छेत्स्यामि।
(ग) नद्याः जले कूपे वा अपशिष्टं न क्षेपयामि।
(घ) मलमूत्राय प्रसाधनकक्षे एवं गमिष्यामि।
(ङ) कदापि प्रदूषणोत्पादक वाहन न चालयिष्यामि।

प्रश्न 7.
(क) उदाहरणमनुसृत्य उपसर्गान् पृथक्कृत्वा लिखत –
यथा – सरंक्षणाय – सम्

1. प्रभवति ....
2. उपलभ्यते ....
3. निवसन्ति ....
4. समुपहरन्ति ....
5. वित्तरन्ति ....
6. प्रयच्छन्ति ....
7. उपगता ....
8. प्रतिभाति ....

उत्तर:

1. प्रभवति – प्र
2. उपलभ्यते – उप
3. निवसन्ति – नि
4. समुपहरन्ति – सम् + उप
5. वितरन्ति – वि
6. प्रयच्छन्ति – प्र
7. उपगता – उप
8. प्रतिभाति – प्रति

प्रश्न 7.
प्रति (ख) उदाहरणनुसृत्य अधोलिखितानां समस्तपदाना विग्रहं लिखत –
यथा- तेजोवायुः तेजः वायुः च।
गिरिनिर्झराः गिरयः निर्झराः च।

1. प्रतिभाति – ....
2. लतावृक्षौ – ....
3. पशुपक्षी – ....
4. कीटपतङ्गो – ....

उत्तर:

1. प्रतिभाति – पत्रम् पुष्पञ्च (पुष्पम् च)
2. लतावृक्षौ – लता वृक्षश्च (वृक्षः च)
3. पशुपक्षी – पशु पक्षी च
4. कीटपतङ्गौ – कीट: पतङ्गः च